Ahmet Şükrü Esen'e Armağan

Hazırlayan:
M. SABRİ KOZ

İstanbul
2009

Dadaloğlu Hakkında / Dadaloğlu'nun Şiirleri

[H.B.D. (Ziyaeddin Fahri)]-
Ahmet Şükrü Esen
Haz.: M. Sabri Koz

Giriş

Ahmet Şükrü Esen'in derlediği sekiz şiir, "H.B.D." imzalı ve "Dadaloğlu Hakkında" başlıklı bir girişle ve İshak Refet Işıtman'ın kaleme aldığı açıklamalarla *Halk Bilgisi Mecmuası*'nın ilk ve tek sayısında yayımlandığı zaman Dadaloğlu, hakkında daha önce yazılar yayımlanmış, şiirleri az sayıda da olsa bilinen bir Türkmen âşığıydı. Yayımlanan sekiz şiirin, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu'nun Esen'den alarak daha önce *Hâkimiyet-i Milliye*'de yayımladığı "Kalktı göç eyledi Avşar elleri" dizesiyle başlayan koşmanın yarattığı sarsıntının ardından âşığın daha iyi tanımasında öbür yazılarla birlikte oldukça etkili olduğunu söyleyebiliriz. Zaten sekiz şiirin başında yer alan "Dadaloğlu Hakkında" başlıklı girişin de Ziyaeddin Fahri (Fındıkoğlu) tarafından yazıldığı hakkında kuvvetli deliller ileri sürülmüştür. *Hâkimiyet-i Milliye*'de yayımlanan yazıdan yapılmış alıntılardan oluşan bu giriş fazladan Dadaloğlu ile ilgili sorunlara değinmesi bakımından da ilginçtir.

Ahmet Şükrü Esen'in defterlerinden de yararlanarak *Yeni Bilgiler Işığında Dadaloğlu. Bütün Şiirleri* (e Yayınları, İstanbul, 2006) adlı önemli bir eser yayımlayan ve seksen yıllık Dadaloğlu derlemeleri birikimini, hakkını büyük ölçüde vererek değerlendiren İsmail Görkem, bu yazıda yayımlanan sekiz şiiri de yazma ve basma kaynaklardaki nüsha farklarını göstererek kitabına almıştır. *Halk Bilgisi Mecmuası*'ndaki yazı aktarılırken bu kitaba da göndermeler yapıldı.

Esen, Halk Bilgisi Derneği'nin *Halk Bilgisi Haberleri*'nde (S.1-19) ve dernek yayınlarının birinde duyurduğu "*Dadaloğlu Divanı*" adlı dosyasını niçin yayımlamadı, bunu şimdiki bilgilerle açıklama imkânımız yok. Ancak bazı tahminlerde bulunmak hiç de zor değil: Ya her zaman olduğu gibi derlemelerinin henüz yeterince olgunlaştığını düşünmediği için çalışmalarını kitaplaştırmadı ya da gönderdiği dosya o yıllarda sıkça rastlanan bir talihsizlik sonucu ortadan kayboldu. Geçmişte yaşananları ve üzerlerindeki bilinmezlik tozu yüzünden ne olup bittiği anlaşılamayan olayları tahminlerle açıklamak pek doğru değilse de bana göre ilk tamin daha akla uygun görünüyor. M. Halit Bayrı da bir yazısında bu olaya değinmiş ve bütün ısrarlara rağmen Ahmet Şükrü Esen'den böyle bir dosya gelmediğini yazmak zorunda kalmıştır. Bu konularla ilgili ayrıntılı bilgi İsmail Görkem'in *Dadaloğlu* kitabında yer aldığı için burada notlamaya ve ayrıntıya girmeye gerek duyulmadı.

Bir tekrar gibi görülse de *Halk Bilgisi Mecmuası*'ndaki yazıyı yeniden yayımlarken Dadaloğlu araştırmalarının bugün vardığı noktayı ve bu noktaya varışta emeği geçenleri saygıyla anıyorum [MSK].

Dadaloğlu Hakkında

On dokuzuncu asırda Anadolu'nun yetiştirdiği hakikî halk şairlerinden birisi, Kozanlı "Dadaloğlu"dur. Şair, yakın bir zamanın şahsiyeti olmasına, Anadolu'nun orta ve cenup kısımlarında adı ve şiirleri ta'ammüm etmesine rağmen hayatının hakikî izleri hakkında şimdiye kadar hiçbir etüt yapılmamıştır. Beş altı ay evvel bir gazete sütununda[1] intişar etmiş küçük bir tedkîkin bazı parçalarını koşmalarını neşrettiğimiz şairin hayatını nisbeten tenvîre medâr olur düşüncesiyle iktibas ediyoruz:

"... şairden bahsetmeden evvel müverrih Cevdet Paşa'yı dinlemek ve elzem bir istitrâd-ı tarihî yapmak bizi daha iyi tatmin edecektir. Filhakika Cevdet Paşa "*Ma'rûzât*"ında anlatıyor:

"Kırım Muharebesi esnâsında her taraftan asâkir-i mu'âvene celb ve sevk olunduğu sırada acaba Kozanoğlu da muharebeye gönderilebilir mi diye bahsolunuyordu. İngiliz Baş Tercümânı olan Pizani, Reşîd Paşa'ya gelip, eğer teminat verirseniz biz Kozanoğlu'nu muhârebeye sevk ederiz, demiş. Reşîd Paşa bundan ürküp Kozan bir müddet daha bu hâl üzre giderse oraya ecnebi eli girer ve Kozan da bir hükûmet-i mümtâze şeklini alır, başımıza belâ olur. Şimdi sırası değil, lâkin ileride Kozan'ı taht-ı zabt u rabta almalıyız derdi..." Cevdet Paşa'nın anlattığı bu hâl denebilir ki ta Selçuk inkırâzından beri devam eden feodal bir hayatın bir tecellisidir. Osmanlı imparatorluğu, zahirî satvet ve haşmete rağmen dâhilî sükûn ve istikrârı, bilhassa idarî ve manevî birliği tamamen temin edememiş idi. Bilahare, Mecîd zamanında, Fuad Paşa Bosna vuk~uâtı karşısında kaldı. Esnân-ı askeriye azalmış idi. Reşîd Paşa'yı işgal eden Kozan meselesi konuşuldu. Bu arada gayr-i müslimlerin askere alınmak meselesi çıktı. Cevdet Paşa'nın fikrini sordular. Cevdet Paşa dîn ve milliyeti muhtelif efrâddan ibaret bir ordunun askerî muvaffakiyet temin edemeyeceğini, dinî hislerde vahdet bulunamayacağını ileri sürdü. Fakat ne yapmalı? Kur'a Daireleri daralmış idi. Cevdet Paşa bu mes'elede şöyle mütâla'a yürüttüğünü bizzat anlatıyor:

"– Evet şimdi devlet vur abalıya meselince hep ahâli-i mutî'a üzerine yüklenir. Böyle giderse anâsır-ı asliyyemiz olan Türklere günden güne za'af gelir. Halbuki bizde tensikāt-ı askeriyyeden müstesna çok yerler var. Onlar taht-ı inzibâta alınırsalar Kur'a Daireleri tevessü' eder ve unsur-ı aslîyemiz olan Türkler hayliden hayliye nefes alır..."

Neticede Cevdet Paşa Kozan ve havâlisinin islâhına lüzûm göstermiş, birkaç gün sonra Fırka-i Islahiye teşkîl edilmiş ve kendisi bu fırkanın komiserliğine ta'yîn olunmuştur. Vakāyi'in seyr ü cereyânı bize gösteriyor ki Paşa'nın bu vazifeye ta'yîni isâbet oldu; zîrâ tahakkuk ettiği vechile, kan dökmeden, mümkün mertebe muslihâne yollar takib edilerek Kozan ve havâlisindeki aşîretler itâ'at altına alınmış, ekserîsi memleketin başka yerlerinde iskân edilmiş, bu sûretle Reşid Paşa'nın endîşesine lüzûm kalmadan Bâb-ı Âlî tasavvurunu tatbîk edebilmiştir.

1 *Hâkimiyet-i Milliye*, nümero 2375, 15 Şubat 928, "Bir Mısra Münasebetiyle" makalesi: Ziyaeddin Fahri.

Cevdet Paşa o havâliye ait târîhî ve coğrafî ma'lûmât veriyor:

"...Ekser ahâlisi Selçukîlerden kalma Türklerdir ki Farsah (Varsak)[2] aşîretinden müteşa'ib cemâ'atlerdir. Bu dağlılar Kozanoğulları'nın piyâde askeri olup Çukurova'da Ceyhan nehrinin sağ cihetindeki göçebe aşiîretler dahi onların süvâri askeri idi...ilh"

Şimdi Dadaloğlu târîhî bir çerçeve içinde daha iyi görünüyor: Şair, Cevdet Paşa'nın komiserliğini yaptığı Fırka-i Islâhiye'nin Kozan ve havâlisinden dağıttığı Afşar aşîretlerine, Kozan'ın Uzunyayla'sındaki aşîrî zümrelerden birine mensuptur. Pâdişâh fermânıyla evleri barkları dağıtılan Dadaloğlu ve aşîreti muhterem müdekkik Şükrü Bey'in söylediğine bakılırsa, Sivas'ın Aziziye'sine gönderilmiş, "Sindel" köyünde iskân edilmiş.

Şairin koşması, Cevdet Paşa'nın anlattığı târihî vak'anın bir tecelliîsini yaşatıyor, veznin âhengi, lisânın temizlik ve sâdeliği içinde biz şairin hamâsî bir edâya bürünmüş ıztırâbını görmekteyiz."

Ziyaeddin Fahri Bey'in bu tedkîkden başka Dernek arkadaşlarımızdan ve *Tarsus* gazetesiyle *Adana Ma'arif Mecmuası*[2a] muharrirlerinden Ali Rıza Bey [Ali Rıza Yalgın], *Tarsus* gazetesinin Nisan 928 nüshalarında Kozanlı şaire dair bazı hasbihaller neşretmiştir. Muharrir, bu musahebelerinde, şairin yaşadığı mıntaka köylerinde yaptığı bir seyahatin husûsî intibâ'larını kaydederken, onun adını "Dadanoğlu" sûretinde kaydediyor. Her iki adın delâlet ettikleri manâyı bilemediğimiz için Ahmed Şükrü ve Ziyaeddin Fahri Beylerin (Dadaloğlu) ve Ali Rıza Bey'in (Dadanoğlu) şeklindeki tesbitlerinden hangisinin doğru olduğunu söyleyemeyeceğiz. Her halde arkadaşlarımız Kozanlı halk şairinin isminin halk arasında telaffuzunu işitirken "l" "n"harflerinin iltibâsı karşısında kalmışlardır. Biz mahallinde yapılacak edebî ve lisânî tedkîklerden sonra, şairin ismini kat'î şekilde ta'yîne tarafdar olmakla beraber, Şükrü Bey'in kaydını muvakkaten kabul ediyoruz. Dadaloğlu'na ait koşmaları malzeme kısmında neşrederken onun hayatını ve târîhî hüviyetini ta'yîn mecburiyetinde kalan Dernek, gazete sahifelerinde çıkmış bir iki yazıdan başka müracaat edilecek menba bulamamıştır. İleride gerek Dernekçiler tarafından mahallinde yapılıp gönderilecek, gerek şiirleri üzerinde yapılacak tedkîkleri ayrıca neşredeceğiz.

Malzeme kısmına Dernek reisi İshak Rafet Bey'in bazı kelimelere ait hâşiyeleri ile birlikte kaydedilen ve şiirlerinden, Dadaloğlu'nun kelimenin tam ma'nâsiyle ile bir halk şairi olduğu, yukarı zümrenin ve sınıfların şiir telâkkilerinden âzâde kaldığı, binâenaleyh halk bilgisinin asıl mevzuu olan saf, ibtidâî şiiri yarattığı kolayca anlaşılabilir. Derneğimizin fa'al ve kıymetli uzvu Ahmed Şükrü Bey'e bu yardımlarından dolayı teşekkür ederiz.

H.B.D.

2 "Varşak" biçiminde yazılmış, olması gerektiği gibi düzeltildi.

2a İsmail Habib Sevük'ün çıkardığı *Adana Mıntakası Ma'arif Mecmuası* ve burada yazıları yayımlanan bazı yazarlar için bkz.: M. Sabri Koz, "Adana Mıntakası Maarif Mecmuası (Çukurova'da Memleket-Memleket Çukurova'da) ve Halk Kültürü Bakımından Önemi", *Karacaoğlan-Çukurova Halk Kültürü Sempozyumu. Bildiriler II*, Adana, 1993, s. 417-438.

Dadaloğlu'nun Şiirleri

-I-

Ör keklik uçar başından
Demir keserler taşından
Sordum bilen yok yaşından
İsmi kârdır işin Pirut[3]

Her koyaktan bir su akar
Batiyarın, sünbül kokar
Ablak sığınların bakar
Hoş safâlı başın Pirut

Başın bere bere puslu
Al mendilli eğri fesli
Dudu dilli kumru sesli
Güzel ister başın Pirut

Büyük beylerden amanlı
Erciyas başın dumanlı
Velim der gönlüm gümanlı
Binboğa'dır eşin Pirut[4]

-II-

Çıktım yücesine seyrân eyledim[5]
Cibin özü çayır çimen görünür
Bir fırkat geldi de coştum ağladım
Al yeşil bahçeli Kaman görünür

3 Bu dağın adı genel dilde Berut ya da Berit olarak geçer. İ. Görkem'in kitabına da "Berit" diye alınmıştır. (*Dadaloğlu*, No: 130, s. 315.) Dağın adı burada, *Adana Mıntakası Ma'arif Mecmuası*'nda (S. 10; şiir bu yazıda "-senin" rediflidir) ve *Halk Bilgisi Mecmuası*'nda yayımlandığı gibi "Pirut" olarak bırakılmıştır. [MSK]

4 Pirut: Maraş tarafında bir dağ adı.
Ör: Görgülü, usta.
Batiyar: Bir nevi çiçek.
Sığın: Geyik cinsinden bir hayvan.
Koyak: Suların hatt-ı ictimâı.
Binboğa: Elbistan civarında bir dağ.
[Bu açıklama düzeltilmeye muhtaçtır. (MSK)]

5 Bu şiirin pek çok farklı biçimi vardır. Görkem'in kitabında nüsha farkları gösterilmiş olarak yer almaktadır (*Dadaloğlu*, No: 123, s. 303-304) [MSK].

Biter Kırşehri'nin gülleri biter
Çığırışır dalında bülbüller öter
Ufacık güzeller hep yeni yeter
Güzelin kaşında keman görünür

Şaştım hey Allah'ım ben de pek şaştım
Devr ettim Akdağ'ı Bozoğ'a düştüm
Yozgat'ın üstüne bir ateş saçtım
Yanar oylum oylum duman görünür

Gönül arzuladı Niğde'yi Bor'u
Günbegün artmakta yiğidin zârı
Çifte bedestenli koca Kayseri
Erciyas karşında karlı görünür.

Der *Dadaloğlu*'yum zâtıdan zâtı
Çekin eyerleyin gökçe kır atı
Göçmek değil bizim ilin muradı
Ağyâra gidecek yollar görünür.[6]

-III-

Beni yay eyledi bu âh ü zârlar[7]
Çan çalıp develer nazlaşıp gider
Altı Arap atlı dolu dolu cidâlar
Elinde turnalar söyleşip gider

Boyunu benzettim ol selvi dala
Yanakları benzer tomurcuk güle
Seherin vaktinde düzülmüş yola
Boy bir katarını gözleşip gider

6 Cibin: Sivrisinek.
Cibinözü: Mevki adı (Kırşehir havalisinde)
Kaman: Kırşehir köylerinden birisi.
Bor: Niğde'nin kazası.

7 Şiirin birçok farklı biçimi derlenmiş olup Görkem'in kitabında bu farklılıklar işaret edilmiştir (*Dadaloğlu*, No: 104, s. 271-272) [MSK].

Gine şenliklendi dereler düzler
Otağın yüklenmiş gidişin gürler
Simden çuha giymiş gelinler kızlar
Hani yayla der de özleşip gider

Dadal'ım da der ki yürekte derdim
Güzeli medh etmek dilimde virdim
[İmalar gibi de bir güzel gördüm]
Yürekte yaralar sızlaşıp gider.[8]

-IV-

Kakdı göç eyledi Avşar elleri[9]
Ağır ağır giden eller bizimdir
Arab atlar yakın eyler ırağı
Yüce dağdan aşan yollar bizimdir

[Bizim birimizi bine sayarlar
Demir donla miğfer külâh giyerler
Kavgayı görünce figan koyarlar
El[ler]i mızraklı beyler bizimdir]

Belimiz de kılıncımız kirmânî
Taşı deler mızrağımın termanı
Hakkımızda devlet etmiş fermanı
Ferman padişahın dağlar bizimdir

Dadaloğlu yarın gavga kurulur
Öter tüfenk davulbazlar vurulur
Nice koçyiğitler yere serilir
Ölen ölür kalan sağlar bizimdir[10]

8 Noktalı mahaller metinde okunamamıştır [HBM'nda, Esen'den gelen metinde okunamadığı için boş geçilen bu dize, Görkem'den tamamlanmıştır: *Dadaloğlu*, s. 271. [MSK].

9 Bu ünlü şiir, Esen'in derlediği ve Fındıkoğlu'nun *Hâkimiyet-i Milliye*'de yayınladığı biçimiyle burada yer almıştır. Daha sonra bir dörtlük fazla olarak derlenen koşmanın ikinci dörtlüğünü Görkem'den aktardım (*Dadaloğlu*, No: 111, s. 282-284) [MSK].

10 Kakdı: kalktı
Avşar: Afşar (bir aşiret adı).
Kirmanî: Kirman'da yapılan eğri kılınç.
Terman: Sivri uç.

-V-

Yürü yiğit yürü yol ile yürü[11]
Ağustosta erir dağların karı
Gayet güzel olsa yiğidin yâri
O yiğit yanına nazınan gelir

Sana derim sana ey kınalı taş
Gözümden akıttın kanlar ile yaş
Göllerde oynayan iki yeşilbaş
Göllerin safâsı kazınan gelir

Yürü yiğit yürü yolundan kalma
Her yüze güleni dost olur sanma
Ölümden korkub da sen geri durma
Yiğidin alnına yazılan gelir

Misis Köprüsü'nde kollarım bağlı
Ayrılık elinden ciğerim dağlı
Göksun'a varınca Bayezid oğlu
Sana gelen beyler sözinen gelir

Dadaloğlu'm der ki kollarım yazılı
Atım gök kır attır yanım tazılı
Gelir koyunları yanı kuzulu
Karışmış sağmalı yozınan gelir[12]

-VI-

Yalancı dünyaya geldim geleli[13]
Bir atı severim bir de güzeli
Dönüp onbeşine kendim bileli
Severim kır atı bir de güzeli

11 Şiirin değişik biçimleriyle ilgili not ve açıklamalar Görkem'de yer alıyor (*Dadaloğlu*, No:113, s. 288-289) [MSK].

12 Nazınan: Naz ile.
Kazınan: Kaz ile.
Sözinen: Söz ile
Yozınan: Yoz ile.
Bayezidoğulları: Göksun'da ve Maraş'ta oturan tarihî bir ailedir.
Yoz: Hayvan sürüleri [Bu açıklamaya "kısır, süt vermeyen koyun sürüsü" ibaresini eklemek gerekir [MSK].

13 Şiirin aslında 8 dörtlükten oluştuğu HBM'nın son dörtlüğe koyduğu nottan da anlaşılıyor. Görkem'de bazıları bozuk 7 dörtlüklük biçimi var ve çok sayıda nüshaya göndermeler yapılmış (*Dadaloğlu*, No: 48.1, s. 143-144) [MSK].

At koşu tutmasın çıktığı zaman
Yalı kaval gibi yıktığı zaman
At dört, kız onbeşine yettiği zaman
Severim kır atı bir de güzeli.

Atın höyük sağrı kalkan döşlüsü
Kalem kolanlısı çekiç başlısı
Güzelin dal boylu samur saçlısı
Severim kır atı bir de güzeli[14]

-VII-

Bindiğin at Aşkar mıdır ya Düldül[15]
Irengi bozadır der Türkmenoğlu
Eyerlet kır atı mahzûn kalmasın
Biner döğüşürüm der Türkmenoğlu

Kel Kara Ahmed der ki etme inadı
Bıldır deden dedemizi sınadı
Benim koğduğumun kalkmaz kanadı
Çekerim çengeni der Türkmenoğlu

Ali Paşam her ülkeyi bağladı
Ah etti de durun deyi ağladı
Her obadan üç beş yiğit hoğladı
Siftah hoğlayan da bir Türkmenoğlu

Elinde kargısı uylukta satır
Kesilen kelleler meydanda yatır
Korkma beğim korkma salavat getir
Arkamızdan gelen koç Türkmenoğlu

Karartısı çok ordusu fena
Döğüşen yiğitler boyanır kana
Kasavet mi çeker doğuran ana
Nöbet bıçağa bindi der Türkmenoğlu

14 Yal: yele – Ahmed Şükrü Bey'in notlarında bu koşmanın parçaları sekiz kadardır. Bunların içinden ancak üçünü sahîh bir surette okuyabildik.

15 Şiirle ilgili farklı derlemeler, kaynak ve hikâye notları Görkem'de yer alıyor (*Dadaloğlu*, No: 144, s. 366-68) [MSK].

Gezdir *Dadaloğlu* kır atı gezdir
Nalları dökülmüş yeniden düzdür
Kargının ucuna maşaallah yazdır
İlet Sâdık Beğ'e ver Türkmenoğlu[16]

-VIII-

Ilgıt ılgıt seher yeli esiyor[17]
Gâvur dağlarının başı dumanlı
Gönül binmiş aşk atına aşıyor
Bre beyler cünunluğum zaman mı

Aşağıdan iskân evi gelince
Sararıp da gül benzimiz solunca
Malım mülküm, Seyfi gözlüm kalınca
Kaypak Osmanlılar size aman mı

Aşağıdan iskân evi geliyor
Kötüler de koçyiğite gülüyor
Kitabın dediği günler oluyor
Yoksa devir döndü âhir zaman mı

Dadaloğlu'm sevdâsı var başımda
Gündüz hayâlimde gece düşümde
Alışkan tüfenkle dağlar pişinde
Azrail'den başkasına karşı koma mı[18]

[*Halk Bilgisi Mecmuası*, C. I, Ankara, 1928, (İstanbul, İktisad Matbaası), s. 104-109].

16 Aşkar: Battal Gazi'nin bindiği atın adı imiş.
İrenk: Renk.
Hoğlamak: Yardıma koşmak için toplanmak.
Siftah: İstiftah, ilk.
Sınadı: Tecrübe etti.
Çenge: Çene.
Bu şiir Ahmet Şükrü Esen'den alınarak yayımlanmıştır: "Hars Tedkikleri: En İhtiyar Avşar Türkü Nezdinde", *Türk Yurdu*, I, 21 [II, 196], s. 29-31.

17 Bu şiire ve onun Dadaloğlu ve başka şairler adına derlenmiş çeşitlemelerine Görkem ayrıntılı bir biçimde değiniyor: *Dadaloğlu*, No: 23, s. 98- 100 [MSK].

18 Ilgıt ılgıt: Serin serin.
Gâvur dağı: Kozan ile Kilis arasında bir dağ adı.
Seyfi: Güzel gözlü bir kuş ismi.
İskân: Hükümet tarafından iskân edilen kısma mahsus tabir.
Kaypak: Sözünde durmayan, hilekâr adam.